ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2025 / № 2.3

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 2.3

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.07.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
www.philologicalresearch.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:
Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Dilrabo Ergasheva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.07.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Дильрабо Эргашева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.07.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)
Dilrabo Ergashova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ANDANIYAZOVA DILRABO RUZIQULOVNA
Muvaqqat onomastik birliklarning baholash vazifasi.....7

ESHBOYEV QAHRAMON BAKIR O‘G‘LI
O‘zbek tili sinonimik lug‘atlarida semantik darajalanishning metodologik tamoyillari.....11

BOZOROV HAMID XO‘SHMURODOVICH
Olamning lisoniy va folklor manzarasida ertak janrining o‘rni.....14

BAYMURODOVA LAYLO KAXROMANOVNA
Badiiy diskursda xushmuomalalik strategiyalarining ifodalanishi 20

KHAYITOVA FERUZA ABDIKHALIKOVNA
A linguocultural study of toponyms in english and uzbek languages 24

PRIMOV SHAMSIDDIN MUHIDDIN O‘G‘LI
Siyosiy jarayonlarning yoritilishida hajviy publitsistikaning o‘rni va ahamiyati 27

JO‘RAYEVA NIGORA BAXTIYOR QIZI
Dastlabki ruscha-o‘zbekcha lug‘atlar tarjimasida so‘zlikni izohlash usullari (Ashurali Zohiriy va Abdulla Qodiriy lug‘atlari misolida).....31

PO‘LATXONOVA HILOLAXON SHUHRATXON QIZI
Neurolinguistic analysis: language and brain 35

TAMIQAYEVA DILAFRUZ
Alisher Navoiyning «Saddi Iskandariy» dostonida qo‘llangan ba’zi bir somatik iborlar tahliliga doir 39

AHADOVA GULCHEHRA
Toyloq shevasiga xos ma’nodoshlik qatorlari xususida 41

МУНДАРИЖА

ADABIYOTSHUNOSLIK

KODIROVA SAODAT ABDIRAXIMOVNA
Maqollarni adabiyotshunoslik aspektida tadqiq
etishda nazariy yondashuvlar 46

АБДУЛЛАЕВ МАХМУД АХМАТОВИЧ
Таджикские литературоведы 50-60-х годов
XX века о научно-литературных работах садриддина айни
в контексте узбекско-таджикских литературных связей 49

SUVONQULOVA LAYLO MAHMUD QIZI
Adabiyotshunoslikda motiv obraz
tushunchasiga oid nazariy qarashlar 52

RAXIMJONOVA SAFARMO AKBARALI QIZI
Jadid adabiyotida vatan, din va til konsepsiyasi 55

TA’LIM

ПАРДАЕВА ДИЛФУЗА РАИМОВНА,
РАХМАНОВА МАХЛИЁ ИЛХОМОВНА
Авторские сказки как средство развития речевой активности 59

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 6-7
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

MUVAQQAT ONOMASTIK BIRLIKLARNING BAHOLASH VAZIFASI

Andaniyazova Dilrabo Ruziqulovna,
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti katta ilmiy xodimi

Badiiy matnda muvaqqat onomastik birliklar nominativ, xabar berish vazifalari bilan birga baholash vazifasini ham bajaradi. Ta'kidlash o'rinliki, bunday birliklarning baholash vazifasi eng asosiy vazifa bo'lib, u estetik vazifaga ham yo'l ochadi. Kabardin yozuvchilari ijodidagi antroponimlarni tadqiq etgan M.A.Kardanova ijobiy obrazlarning ijobiy ma'noli, salbiy obrazlarning esa salbiy ma'noli nomlar bilan atalishi badiiy matnga xos xususiyatlardan biri ekanligini qayd etadi[1]. Tadqiqotchi o'z ishida ayrim yozuvchilar salbiy qahramonlar nomini ongli ravishda ijobiy ma'noli nomlar bilan ataganligi haqida gapirib, buni antroponimlarning alohida badiiy-estetik vazifasi sifatida baholaydi va mazkur hodisani *personaj-nom antinomiyasi* termini bilan nomlaydi[2].

«O'zbek tili leksikologiyasi**»** kitobida so'z narsa-hodisani ifodalashi barobarida ko'pincha shu narsa-hodisaga so'zlovchining subyektiv munosabatini ham anglatishi alohida ta'kidlangan bo'lib, unda lug'at tarkibidagi so'zlarni kuzatish ularning ba'zilari faqat biror narsa, hodisalarni atamay, ayni paytda so'zlovchining ifodalanayotgan tushunchaga o'z bahosini, munosabatini ifodalanishini ham ko'rsatadi, deyiladi[3]. Ma'lumki, bu munosabat doirasiga g'azab, erkalash, qoyil qolish, nafratlanish, jirkanish, kinoya kabi xilma-xil emotsional munosabat ko'rinishlari kiradi. Xususan, *go'zal, iboli, o'ktam, qoyilmaqom, so'lqildoq, boplamoq, olchoq, mal'un, razil, satang, sanqi, miyanqi* kabi so'zlar ma'lum tushuncha anglatishdan tashqari, so'zlovchining shu tushunchaga loqayd qaramasligini, aksincha, ijobiy va salbiy emotsional munosabatda ekanligini ham ko'rsatib turadi. **«**Bu baho elementi tinglovchi tomonidan ham odatda so'zlovchi nazarda tutgandagidek idrok etiladi. Tilshunoslikda bunday xususiyatga ega bo'lgan leksika *emotsional-ekspressiv leksika, ekspressiv-stilistik leksika* terminlari ostida o'rganilmoqda**»**[4].

Favqulodda yaratiladigan individual so'zlar ijodkorning faqatgina intellekti – fikrlash qobiliyatigagina emas, balki uning hissiyotiga, voqelikni, dunyoni estetik jihatdan qabul qilishiga ham bog'liq holda qo'llanishi haqida fikrlar ilgari surilgan[5]. A.G.Likov ta'kidlaganidek, badiiy matn talabi yoki muayyan nutqiy vaziyat uchun yaratiladigan onomastik birliklarda bu jarayon yanada ijodiy tarzda namoyon bo'ladi. Chunki nom tasodifiy tanlov emas, balki obrazning ma'naviy-ruhiy qiyofasi, ijtimoiy maqomi kabi turli xususiyatlarni ifodalashga xizmat qiladigan vositadir. Shu bois har bir ijodkor yangi nom yaratar ekan, u orqali qahramon yoki makonga nisbatan subyektiv munosabatini ham namoyon qiladi. Demak, bunday nomlar tasodifiy emas, balki chuqur mushohadaga, estetik maqsadga yo'naltirilgan holda yaratiladigan badiiy ijod mahsulidir. Umuman, badiiy ijod – bu faqat axborot berish emas, balki o'quvchida muayyan estetik taassurot uyg'otish, ta'sir etish va voqelikni qayta yaratish jarayonidir.

Ijodkorlar borliqni, ya'ni olamda kechayotgan voqea-hodisalarni, inson tafakkuri va ruhiyatini, tabiat manzaralarini chuqurroq anglab borishga intiladilar. Ular o'z tafakkurida ushbu reallikni badiiy idrok etib, uni nafaqat oddiy so'zlar orqali, balki o'quvchi qalbiga yetib boradigan, falsafiy va estetik ta'sir kuchiga ega yangi ifoda vositalari orqali aks ettirishga harakat qiladilar. Bu jarayonda mavjud so'zlar, iboralar, qoliplar ko'pincha ularning badiiy niyatini to'liq ifoda etish uchun yetarli bo'lmay qoladi. Shu sababli ijodkor o'z hissiyot va mushohadasini, hayotiy va ruhiy holatlarni ifodalash uchun tilda hali mavjud bo'lmagan, lekin tinglovchi yoki o'quvchi ongida anglashiladigan, ta'sirchan va yangicha mazmunga ega birliklarni yaratishga urinadi. Ana shunday holatda tilning ichki imkoniyatlaridan, lug'at boyligidan va so'z yaratish qonun-qoidalaridan foydalanib, o'ziga xos, favqulodda yangi birliklarni yaratish ehtiyoji yuzaga keladi.

[1] Карданова М.А. Стилистические функции антропонимов в современной кабардинской прозе: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Нальчик, 2000. – С. 20.
[2] Карданова М.А. Ko'rsatilgan asar. – Б. 20.
[3] Ҳожиев А. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент: Фан, 1981. – Б. 160.
[4] Ҳожиев А. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент: Фан, 1981. – Б. 160.
[5] Bu haqda qarang: Лыков А.Г. Окказиональное слово – как лексическая единица речи // Филологические науки. – 1971. № 5. – Б. №5. – С. 78.

Bunday yaratilgan birliklar muayyan badiiy maqsad, matn va obrazlilik talabidan kelib chiqqan holda, badiiy asarda alohida ahamiyat kasb etadi, estetik ta'sirni kuchaytirishga xizmat qiladi. Bunda nom berish jarayonida muallifning dunyoqarashi, estetik didi, ijtimoiy-ruhiy pozitsiyasi, ayni paytda, obrazga bo'lgan subyektiv munosabati ham muhim o'rin tutadi. Muallif obrazni qanday ko'radi, uning mohiyatini qay darajada chuqur anglaydi va qanday tasvirlamoqchi – mana shu omillar ijod qilingan nomad to'g'ridan to'g'ri o'z ifodasini topadi.

Tadqiqotlarda okkazionalizmlarning quyidagi bir necha vazifasi sanalganda, ularning baholash vazifasiga ham alohida e'tibor qaratiladi:

1. Okkazional so'z, eng avvalo, nominativ vazifa bajaradi.

2. Xabar berish vazifasini bajaradi.

3. Baholash vazifasini bajaradi.

4. Estetik va obrazlilikni ifodalash vazifasini bajaradi[1].

Muvaqqat onomastik birliklarning baholash vazifasi o'ziga xos bo'lib, bunday birliklar orqali ijodkorning subyektiv munosabati ifodalanadi.

Muvaqqat onomastik yasalmalar baholash vazifasiga ko'ra quyidagi belgilarni yaqqol ifodalaydi:

1. **Ijobiy ma'no ifodalovchi muvaqqat onomastik birliklar va ularning badiiy-estetik xususiyatlari:** Bunga tavsiflovchi, ya'ni nomning appelyativ ma'nosi bilan qahramon, joy yoki hayvonlarning muayyan ijobiy belgisiga ishora qiluvchi nomlar kiradi. Misollar: *Tongyorug', Manguhayot, Manguqut* (U.Azim), *Quvnoqboy* (folk.), *To'g'riboy* (folk.) *Quyoshiston* (M.Yusuf, E.Vohidov), *Oltiniston* (A.Oripov), *Salomobod* (M.Shayxzoda) va b.

Ma'lumki, an'anaviy ismlar mohiyatan insonning ichki va tashqi go'zalligi hamda ijobiy sifatlari bilan bog'liq bo'ladi. Ya'ni yangi tug'ilgan chaqaloqqa ism tanlanayotganda uning ehtimoliy fazilatlaridan umid qilinadi. Ism ma'nosiga ko'ra yaxshi xislatlar egasi bo'lishi uchun niyat qilinadi. Badiiy onomastikada esa qahramonga tanlanayotgan ism uning muhim ijobiy qirralarini o'zida mujassam etib, kalit vazifasini bajaradi.

Muvaqqat onomastik birliklar ichida ijobiy ma'no yuklangan nomlar alohida diqqatga sazovor. Ijobiy ma'noli nomlarning yuzaga kelishi, avvalo, muallif pozitsiyasi, uslubi bilan bog'liq bo'ladi. Qolaversa, badiiy matnda ijobiy ma'noli muvaqqat onomastik birliklar muayyan estetik holatni yaratish maqsadida qo'llaniladi. Bunday nomlar ko'p hollarda qahramonning ulug'vorligi, poklik, hayotparvarlik, ezgulik, quvonch, muhabbat, vatanparvarlik, sadoqatlilik, mehribonlik kabi ijobiy belgilarini tavsiflash uchun yaratiladi.

Ijobiy ma'noli muvaqqat onomastik birliklar shakl va mazmun birligi tamoyili asosida nafaqat nom egasining xususiyatlarini tavsiflaydi, balki badiiy matnning umumiy estetik muhiti, pafos va ruhiy ta'sirini ham belgilab beradi. Ular o'quvchi qalbida iliq, ijobiy histuyg'ular uyg'otish vazifasini bajaradi. Masalan, *Quvnoqboy* nomida insonga xos bo'lgan quvonch, shodlik, hayotga tashnalik kabi tushunchalarga ishora bor. Bu turdagi nomlar odatda xalq orasida to'qilgan bo'lib, ulardan sodda, xalqparvar insonlar obrazini yaratish uchun foydalaniladi. Folklor asarlarida bunday nomlar ko'p uchraydi.

Misollarda kuzatilgan *Quyoshiston, Oltiniston, Salomobod, Birlashgan Gullar Tashkiloti, Manguhayot, Tongyorug', Manguqut* kabi ijobiy ma'noli muvaqqat nomlarda o'quvchining hissiy-tafakkur faoliyatiga ta'sir etib, ularni estetik zavq olishga undaydigan hamda tasvirdagi monotonlikni rang-baranglikka o'zgartiradigan xususiyatlar bor. Badiiy adabiyotning eng muhim vazifalaridan biri ham estetik funksiya bajarish ekan, bizningcha, bunday individual topilmalar badiiy asar uchun o'ta muhim.

Quyida U.Azimning «Tong otgan taraflarda» nomli dramatik asarida qo'llangan ijobiy ma'no anglatgan nomlarni tahlil qilamiz. Qahramonlar ismlarining muayyan maqsad bilan tanlangani jihatidan «Tong otgan taraflarda» nomli dramatik asari diqqatga molik bo'lib, u xalqning tarixiy xotirasi bilan bog'liq o'ziga xos monumental asar hisoblanadi. Asarda xalq ardoqlagan rivoyatlar, qahramonlar, urf-odatlar katta mahorat bilan asar syujetiga singdirilgan. Ayniqsa, asar qahramonlari ismi ohorliligi, ayni paytda ko'nikilmaganligi bilan e'tiborni jalb qiladi. Ismlarning o'zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida hosil qilingani hamda ularda aks etgan umumturkiy tilning tarovati o'quvchini befarq qoldirmaydi. Masalan, asardagi bosh qahramon bo'lgan ona obrazining nomi *Tongyorug'* bo'lib, u mansub bo'lgan xalqning nomi *Tongli*. Bu ikkisini birlashtirib turgan motiv *tong* so'zi hisoblanadi. Tongyorug' vatanparvarlikda, o'z qadriyatlariga sodiqlikda qanchalik nom qozonsa, Tongli xalqi ham atrof-javonibga ma'lum va mashhur bo'laveradi. *Tongyorug'* antroponimi muallif ijodiy tafakkurining mahsuli hisoblanadi. *Tong* ham aslida yorug'likni ifodalaydi. *Yorug'* so'zi bilan birikkanda esa barcha tonglarning yorug' bo'lishi istagini namoyon qiladi: ***TONGYORUG':*** *Bilib qo'y, o'g'lim, dunyodagi eng chiroyli xalq* ***Tongli*** *xalqidir. Chunki Tongli xalqi xiyonatni bilmaydi. Bu xalq xiyonatni bilmagani uchun qaro yerga kirdi. Tonglilarning erkaklari mard, pahlavon; ayollari dunyodagi eng go'zal ayollardir. Bilib qo'y! Hech qachon unutma! Eng chiroyli xalq Tongli xalqidir! Chunki u xiyonatni bilmaydi!..* U.Azim, «Tong

[1] Bu haqda qarang: Тўхтасинова О. Ўзбек тилида лексик окказионализмлар ва уларнинг бадиий-эстетик хусусиятлари: Филол. фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2007. – Б. 120.

otgan taraflarda».

Adabiyotshunos M.Fazilova «Usmon Azimning dramaturgik mahorati» nomli kitobida adib dramalarini tahlil qilar ekan, *Tongyorug‘* ismiga ham diqqat qaratadi: «Tongyorug‘ obrazi ijodkor tomonidan yaratilgan ayol obrazlarning cho‘qqisidir. Ismining o‘ziga qarang: *Tongyorug‘,* demak, uning ertangi kuniga katta umid bor. Tongyorug‘ yashagan davr uzoq tarixga borib taqalsa-da, ushbu obrazni tom ma’noda millati, xalqi baxti, uning ertangi kuni uchun yashayotgan abadiy qahramon sifatida talqin etish mumkin»[1]. Darhaqiqat, U.Azim qahramonlarning ruhiyatidagi qat’iylik sifatlarini ularning nutqi va harakatlari va ismlari orqali ham ifodalashga erishgan, deyish mumkin. Ta’kidlash o‘rinliki, asar qahramonlarining ismi muallifning tarixga, bugunga va ertangi kunga munosabatini teran ifodalaydigan behad falsafiy ismlardir. Ba’zan shunday tasavvur uyg‘onadiki, go‘yo butun asarning mohiyati shu ismlarda mujassam bo‘lgandek.

Asar qahramonlarining ismi, asosan, uzoq o‘tmish bilan bog‘liqligi, milliy qadriyat va tafakkur tarzi bilan uyg‘unligi jihatidan ham qimmatli. Muallif hech bir qahramonining ismini shunchaki tanlanmaydi. Har biri o‘ziga xos ma’no va mazmun bilan to‘yingan bo‘lib, jumladan, *Manguqut, Kunyorug‘, Yolg‘iz Mergan, Manguhayot, Eltug‘u* kabi antroponimlarga e’tibor berilsa, ismi jismiga va faoliyat tarziga mosligi jihatidan mukammal topilgan. Bu antroponimlar, birinchi navbatda, muallif to‘qigan ismlar bo‘lib, ular o‘zbek onomastik tizimida uchramaydi. Biroq har biri antroponimik tamoyillar asosida shakllantirilgan. *Manguqut* antroponimi *mangu* va *qut-baraka* so‘zlarining sintezidan hosil bo‘lgan. *Mangu* so‘zi uzoq umrni, abadiyat ma’nosini anglatadi. *Qut* so‘zi bilan birgalikda barakaning umr bo‘yi davom etishi istagini ifodalaydi. *Manguqut* ismli qahramon 65-70 yoshli o‘ziga to‘q donishmand chol qiyofasida tasvirlangan. Bunda *qut* so‘zining tarixiylik ma’no qirrasi ham sezilib turadi. *Mangu* so‘zi bilan hosil qilingan yana bir personaj ismi borki, u 18 yosh atrofidagi yosh navqiron qiz qiyofasida tasvirlanadi. Uning ismining ikkinchi komponenti *hayot* so‘zi bo‘lib, *mangu+hayot* so‘zlarini qo‘shish orqali ism egasiga uzoq umr tilash motivi singdirilgan. Agar mazkur ismlar almashtirib qo‘llanganda, ya’ni cholning ismi *Manguhayot*, qizning ismi *Manguqut* deb atalganda, ism va yosh o‘rtasidagi mantiqiy muvofiqlikka putur yetgan bo‘lar edi. Shu ma’noda, muallifning qahramon ismlarini yaratishdagi ijodiy yondashuvi muvaffaqiyatli chiqqan deyish mumkin: ***Manguqut*** *xarsangga suyanib arang turibdi. Tongyorug‘ va Kunyorug‘larning qo‘llarida chaqaloqlari, uning qarshisida tik qotishgan.*

MANGUQUT: Ena qizlarim! Menga jonimni topshiradigan damlar yetganga o‘xshaydi. Endi yig‘lamasdan, yaxshilab tinglanglar!

KUNYORUG‘ (yig‘lar ekan): Yig‘lamaymiz!… Yig‘lamaymiz!

TONGYORUG‘ (izillab): Hech yig‘lamaymiz! Hech qachon…

KUNYORUG‘: Faqat siz yotib oling! Yaradorsiz… Oyoqda arang turibsiz…

MANGUQUT: Hozir aytadigan gapim juda izzat-hurmatli lafz. Tik turib aytmasam, bo‘lmaydi… U.Azim, «Tong otgan taraflarda».

Ta’kidlash kerakki, milliy til tabiatiga mos holda yaratilgan ijobiy ma’noli nomlarning onomastik tizimga o‘tishi adabiy tajribalarda kuzatiladi. Ya’ni ba’zi mualliflik ismlari vaqt o‘tishi bilan bir necha asarlarda qo‘llanishi yoki ijtimoiy hayotda foydalanilishi natijasida tilning onomastik tizimidan o‘rin olib faollashadi. Bunga misol sifatida quyidagi ma’lumotni keltiramiz. Rus tili onomastik tizimiga mansub bo‘lgan *Svetlana* ismi ham dastlab badiiy asarda qo‘llangan, ijodkor tomonidan maxsus to‘qilgan nom hisoblanadi. Ya’ni hozirda ancha faollashgan bu ism aslida slavyan tillarida bo‘lmagan. Uni shoir Aleksandr Vostokov «Svetlana va Mstislav» (1802) romansida qo‘llagan bo‘lib, shoir bu nomni yasash uchun *svet* (nur) va *lan* (qadimgi rus tilida *dala*) so‘zlarini qo‘shgan. Natijada «nurafshon dala» ma’nosidagi ism paydo bo‘lgan. Keyinchalik shoir Vasiliy Jukovskiy «Svetlana» (1812) degan ballada yozadi va bu ism ommalashib ketadi[2]. Mazkur to‘qilgan nomning ommalashishida, avvalo, ism anglatgan ma’no jalb qiluvchi ekanligi bo‘lsa, bunda ismning ohangdorligi ham muhim ahamiyat kasb etgan.

2. Salbiy ma’no ifodalovchi muvaqqat onomastik birliklar va ularning badiiy-estetik xususiyatlari. Bunga salbiy ma’no anglatgan emotsional-ekspressiv, parodiya yo‘li bilan hosil qilingan nomlar kiradi. Misol: *Xasisxo‘ja, Qog‘oz Bozov, Yebto‘ymasov, G‘iybatillo*, *Qahratoniya, Ranjkom.* Salbiy ma’no anglatgan emotsional-ekspressiv poetonimlar orqali personaj yoki joy nomiga nisbatan salbiy emotsiyalarni ifodalash maqsad qilinadi. Mana shunday holatda muallif favqulodda yangi nom yaratadi. Masalan, *xasis* so‘zi ma’nosini o‘zida mujassam qilgan *Xasisxo‘ja* (H.Siddiq) ismi ham muayyan badiiy maqsad va ijodkorning subyektiv munosabati hamda matn vaziyati sababli yaratilgan nom hisoblanadi. Shuningdek, *to‘ymas, yulg‘ich, olibsotar, yebto‘ymas, kemirmoq* kabi fe’l shakllari asosida yaratilgan *To‘ymas, Yulg‘ich, Olibsotarov, Yebto‘ymasov, Kemirboyev* kabi ism va familiyalar ham maxsus yaratilgani hamda ko‘nikilmaganligi bilan e’tiborni tortadi.

Ijodkor qahramoniga nom tanlar ekan, qahramonning tashqi qiyofasini, xarakter-xususiyatini yoki

[1] Фазилова М. Усмон Азимнинг драматургик маҳорати. Монография. – Тошкент: Тафаккур қаноти. 2016. – Б. 194.

[2] Бу ҳақда қаранг: https://omiliya.org/article/svetlana-i-mstislav-aleksandr-vostokov?ysclid=ma6j80k0av229480269

kasbi va mashg‘ulotini aniq, hayotiy ifodalashga harakat qiladi. Bunda mavjud onomastik tizimdagi doim qo‘llanib kelingan, ya’ni ko‘nikilgan nomlarning har doim ham qahramonni aniq ifodalash uchun imkoniyati bo‘lmaydi yoki qahramonga yuklangan badiiy maqsadni to‘la qamrab ololmaydi.

Tabiiy, bunday ism yoki familiyalar odatiy antroponimlar tizimida mavjud emas. Chunki onomastik tizimdagi nomlar doim ijobiy maqsadda qo‘yiladi. Onomastik tizimdagi nomlarning badiiy onomastikadagi nomlardan ham farqi shuki, badiiy matnda qahramonlar ijobiy ma’noli nomlar bilan birga salbiy ma’noli nomlar bilan ham ataladi. Kundalik hayotda esa salbiy ma’no anglatuvchi nomlar odatda laqablar doirasida kuzatiladi.

Quyidagi matnda *Xasisxo‘ja* muvaqqat antroponimi salbiy ma’noga ega bo‘lgan nom sifatida badiiy-estetik vazifa bajargan*: – Tejamkorligimga endi qoyil qolarsiz, dadasi, – dedi bir kuni xotini* ***Xasisxo‘jaga.*** *– O‘zimning eski ko‘ylagimdan sizga galstuk tikib qo‘ydim.*

– Mutlaqo qoyil emasman. Men sening tejamkorligingga qachon tan berishim mumkinligini aytaymi? Mening eski galstugimdan o‘zingga ko‘ylak tikib olganingda. H.Siddiq, «Qoyil emas».

Keltirilgan parchadagi *Xasisxo‘ja* ismi matn talabi bilan muallif tomonidan yaratilgan o‘ziga xos, individual ism hisoblanadi. Muvaqqat antroponim salbiy ma’noga ega bo‘lgan *xasis* so‘zi hamda ijobiylikni ifodalaydigan *xo‘ja* komponenti birikishidan hosil bo‘lgan. Ismning *xasis* komponenti o‘zbek tilida «juda tejamkor, ziqna» ma’nosini anglatadi. Ismlarga qo‘shiladigan *xo‘ja* so‘zi esa diniy mazmunga ega bo‘lib, hurmatli shaxs ma’nosida qo‘llanadi. Muallif bir-biriga zid ma’nodagi so‘zlardan ism hosil qilib, ziddiyatli obraz yaratgan. *Xasisxo‘ja* ismi yuqoridagi xususiyatlari bilan kinoyaviy ma’noga ega muvaqqat antroponim hisoblanadi.

Fonetik jihatdan *xasis va xo‘ja* so‘zlaridagi *x* tovushi alliteratsiyasi ismdagi tovush uyg‘unligini ta’minlagan. Bu kabi ismlar odatda satira janrida maqsadli qo‘llanib, shakl va mazmun uyg‘unligi tamoyiliga asoslanadi. *Xasisxo‘ja* obrazi orqali muallif jamiyatdagi manfaatparastlik va mantiqsiz tejamkorlikka nisbatan o‘quvchida kulgi hosil qilishga erishgan. Qahramon nutqidagi «galstukdan kiyim tikish» orqali ortiqcha xarajatdan qutilish fikri to‘qilgan nomning ma’nosini bir qadar yoritishga yordam bergan. Matndan tashqarida *Xasisxo‘ja* nomi haqida muayayn tushunchaga ega bo‘lish mumkin. Biroq uning xasisligi qay darajada ekanligi nom aloqador bo‘lgan matnda yorqin namoyon bo‘ladi. Bu o‘rinda diqqat qaratiladigan yana bir jihat borki, shaklan qisqa hajviy matnga «Qoyil emas» degan sarlavha qo‘yilgan. Ya’ni ayolining o‘z kiyimidan galstuk tikishdek mohirligi Xasisxo‘jani qoyil qoldirmaydi. U ayolini bu topqirligi uchun maqtamaydi. Shu o‘rinda muvaqqat nomning yana bir jihati namoyon bo‘ladi. Xasisxo‘ja nafaqat narsa-buyumga xasis, balki u so‘zga, maqtovga ham xasis. Matnda ism semantikasi va qahramon xarakteri uyg‘unligi mahorat bilan ochib berilgan.

Umuman, muvaqqat onomastik birliklar badiiy matnning nafaqat ta’sirchan bo‘lishini ta’minlaydi, balki ijodkorning subyektiv munosabatini ham ifodalaydi. Ba’zi muvaqqat onomastik birliklar qahramonlarga nisbatan o‘ta salbiy munosabatni ifoda etish va shu orqali jamiyatdagi muayyan illatlarga ishora qilish maqsadida yaratilgan bo‘lib, bu turdagi nomlarda, odatda, kuchli kinoyaviy munosabat yotadi. Masalan, *tuhmat, g‘iybat, maraz* kabi salbiy ma’noga ega leksemalardan hosil qilingan *Tuhmatullo, G‘iybatullo, Marazullo* kabi nomlar orqali muallif o‘zining jiddiy tanqidiy pozitsiyasini ifoda etgan. Bunday nomlar nafaqat, ijodkorning subyektiv munosabatini aniq ifodalashga, balki qahramonlarga nisbatan yuqori darajada salbiy munosabat uyg‘otishga xizmat qiladi. Muvaqqat nomlarning ijobiy yoki salbiy ma’no ifodalashi muallif badiiy niyati, matn vaziyati, shuningdek, asar janriga ham bog‘liq bo‘ladi.

Rezyume: Mazkur maqolada ijodkorlar tomonidan yaratilgan muvaqqat onomastik birliklarning badiiy-estetik xususiyatlari, ularning baholash vazifasi yoritilgan. Ijobiy va salbiy ma’no anglatgan nomlarning badiiy matndagi o‘rni, ularning turli vazifalari misollar asosida ko‘rsatib berilgan.

Резюме: В данной статье освещены художественно-эстетические особенности временных ономастических единиц, созданных творцами, их оценочная функция. В частности, на примерах показана роль имён, имеющих положительное и отрицательное значение в художественном тексте, их различные функции.

Abstract: This article highlights the artistic and aesthetic features of temporary onomastic units created by the creators, their evaluative function. In particular, the role of names with positive and negative meanings in the literary text, their various functions are shown on the basis of examples.